

17. Собчик Л. Н. Модифицированный восьмцветовой тест Люшера : практическое руководство / Л. Н. Собчик. — СПб.: Изд-во «Речь», 2001. — 112 с.

18. Фармакотерапия в неврологии и психиатрии / под ред. С. Д. Энна и Дж. Т. Койла. — М.: Мединформагентство, 2007. — 800 с.

19. Ханин, Ю. Л. Краткое руководство по применению шкалы реактивной и личностной тревожности Ч. Д. Спилбергера — Ю. Л. Ханина. — Л.: ЛНИИФК, 1976. — 17 с.

20. Шапкин, В. И. Рефлексотерапия : практическое руководство для врачей / В. И. Шапкин. — М.: ГЭОТАР-Медиа, 2001. — С. 584—609.

21. Чабан, О. С. Лечение депрессии: новые взгляды на старые проблемы / О. С. Чабан // Нейрон-ревью: журнал клинических нейронаук. — 2007. — № 2. — С. 4—26.

22. Юрьева, Л. Н. Клиническая суицидология / Л. Н. Юрьева. — Днепропетровск : Пороги, 2006. — С. 470.

23. Laser acupuncture for depression: A randomised double blind controlled trial using low intensity laser intervention / [Quah-Smith J. I., Smith C., Crawford J. D., Russell J.] // J Affect Disord. — 2013 Jan 18. pii: [Epub ahead of print]

24. Quah-Smith J. I. Laser acupuncture for mild to moderate depression in a primary care setting—a randomised controlled trial / Quah-Smith J. I., Tang W. M., Russell J. // Acupunct Med. — 2005 Sep; 23(3): 103—11.

25. Wu D. H. Clinical research on traumatic cerebral infarction treated with mild-hypothermia and acupuncture / D. H. Wu, G. Y. Wang // Zhongguo Zhen Jiu. — 2012 Aug; 32(8): 697—700.

Надійшла до редакції 13.01.2014 р.

МАЛИХІНА Наталія Анатоліївна, молодший науковий співробітник відділу невідкладної психіатрії та наркології Державної установи «Інститут неврології, психіатрії та наркології Національної академії медичних наук України», м. Харків; e-mail: nmalychina@ukr.net

MALYKHINA Nataliia Anatoliivna, Junior Researcher of the Department of urgent Psychiatry and Narcology of State Institution "Institute of Neurology, Psychiatry and Narcology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Kharkiv; e-mail: nmalychina@ukr.net

УДК 615.21

В. О. Радіонова, В. В. Шаповалов, В. О. Шаповалова, А. О. Казяйчева
СУДОВА ФАРМАЦІЯ: ВИВЧЕННЯ СУЧАСНИХ ПРИЧИН ФОРМУВАННЯ
АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ЇЇ НАСЛІДКІВ У ЖІНОК

В. А. Радионова, В. В. Шаповалов, В. А. Шаповалова, А. А. Казяйчева
СУДЕБНАЯ ФАРМАЦИЯ: ИЗУЧЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПРИЧИН ФОРМИРОВАНИЯ
АЛКОГОЛЬНОЙ ЗАВИСИМОСТИ И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЙ У ЖЕНЩИН

V. A. Radionova, V. V. Shapovalov, V. O. Shapovalova, A. O. Kazyaycheva
FORENSIC PHARMACY: STUDYING OF THE MODERN REASONS FOR THE FORMATION
OF ALCOHOL DEPENDENCE AND ITS CONSEQUENCES FOR WOMEN

У статті наведено порівняльні дані щодо формування алкогольної залежності у чоловіків та жінок. Визначено основні причини початку зловживання алкоголем серед жінок. Наведено приклади із наркологічної та судово-фармацевтичної практики стосовно алкогользалежних жінок.

Ключові слова: судова фармація, криміналістика, алкогольна залежність, жінки, лікування, правопорушення

В статье приведены сравнительные данные по формированию алкогольной зависимости у мужчин и женщин. Определены основные причины начала злоупотребления алкоголем среди женщин. Приведены примеры из наркологической и судебно-фармацевтической практики относительно алкогользависимых женщин.

Ключевые слова: судебная фармация, криминалистика, алкогольная зависимость, женщины, лечение, правонарушения

The paper presents comparative data on the formation of alcohol dependence among men and women. Defined the main causes of early alcohol abuse among women. The examples of drug and forensic pharmacy practice regarding alcohol-dependent women.

Key words: forensic pharmacy, criminalistics, alcohol dependence, women, treatment, legal offenses

За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) від шкідливого вживання алкоголю в світі щорічно помирає 2,5 млн осіб, значну частку з яких становить молодь (320 тис. осіб). Крім того, неконтрольоване вживання алкоголю спричиняє зростання наркотизації суспільства, нелегального обігу психоактивних речовин (ПАР), організованої наркозлочинної діяльності (наркобізнесу), поширення психоневрологічних розладів здоров'я, інфекційних захворювань (туберкульоз, ВІЛ/СНІД, гепатити та інфекції, що передаються статевим шляхом) [3, 4].

Слід відзначити, що згідно з даними судово-фармацевтичних досліджень, за останні 15—20 років кількість жінок, які зловживають спиртними напоями, збільшилася з 8 % до 17 %, а співвідношення з чоловічим алкоголізмом було 1 : 10, а зараз — 1 : 5, тобто кожна шоста алкогользалежна особа — жінка, котра є носієм генофонду

України [1]. Тому актуальним дослідженням є вивчення причин та умов формування жіночого алкоголізму, який тягне за собою погіршення душевного і фізичного стану жінки, генетично відображається на її нащадках та спричиняє зростання злочинності з участю жінок.

Метою роботи стало вивчення сучасних причин формування алкогольної залежності та її наслідків у жінок за допомогою огляду літературних джерел з позиції судової фармації.

Матеріалом дослідження були статистичні дані ВООЗ, інтернет-джерел та приклади із судово-фармацевтичної і криміналістичної практики щодо поширеності та наслідків алкогольної залежності серед населення, зокрема серед жінок в Україні за період 2004—2013 рр., а також матеріали кримінальних справ, що перебувають у провадженні слідчих ГУМВС України в Харківській області. Дослідження алкогользалежних жінок в наркологічній практиці відбувалося на базі Харківського обласного наркологічного диспансеру (під керівництвом

© Радіонова В. О., Шаповалов В. В., Шаповалова В. О., Казяйчева А. О., 2014

к. м. н. Гапонова К. Д.) і наркологічної клініки «Авіценна» (під керівництвом к. м. н., доцента Чуєва Ю. Ф.) [11]. Під час проведення досліджень було використано методи документального, порівняльного, системного, графічного аналізу і судово-фармацевтичного моніторингу.

За даними наукових досліджень [2] з'ясовано, що алкогольна залежність у жінок розвивається швидше, ніж у чоловіків. В середньому формування II стадії алкогольної залежності у чоловіків триває протягом 15—16 років, а у жінок цей часовий проміжок складає 7—8 років.

Становило інтерес дослідити сучасні причини формування алкогольної залежності у жінок. При вивченні [1, 6] встановлено найбільш часті причини початку зловживання алкоголем серед жінок (рис. 1):

- часті стресові ситуації в особистому житті та на роботі;
- підвищене почуття відповідальності, напружений робочий графік;
- самотність і дефіцит спілкування, не налагоджене особисте життя, складнощі в спілкуванні, які легко вирішуються за допомогою алкоголю;
- відсутність сім'ї та неможливість народити дитину;
- близькі відносини з компанією алкогользалежних осіб або з алкогользалежним чоловіком;
- розчарування у власних успіхах, почуття непотрібності, неможливість досягти поставлених цілей;
- генетична схильність.

Дані Міністерства молоді та спорту України свідчать, що алкогольна залежність частіше спостерігається у жінок молодого віку (до 25 років), вдвічі частіше — у жінок, які живуть у південно-східному регіоні, у жінок з вищою освітою, з добрим матеріальним становищем і неодружених [5].

Рис. 1. Причини початку зловживання алкоголем серед жінок

У деяких випадках алкогользалежним жінкам вдається приховувати свою прихильність до ПАР алкоголю від оточуючих, особливо при одиночному пияцтві. У жінок більш чітко відзначаються прояви анозогнозії (заперечення хвороби) і, як правило, їх дуже важко переконати в необхідності звернення до лікаря-нарколога. Проте, коли рідні помічають проблему і настоюють на консультації у нарколога, то дуже часто лікар ставить діагноз — стан запою; синдром алкогольної залежності. Складнощі під час лікування алкогольної залежності у жінок такі ж самі, що й при лікуванні чоловіків, але більш виражені [16]. Нижче наведемо приклад із наркологічної практики щодо стану жінки, яка зловживає алкоголем.

Приклад із наркологічної практики [11]. У квітні 2013 року до наркологічного центру надійшла жінка 37 років зі скаргами на слабкість, млявість, головний біль, потяг до алкоголю, серцебиття, безсоння, зниження апетиту. Виросла в сім'ї службовців. Освіта вища. Заміжня, має двох дітей. Зловживає спиртними напоями 5 років. П'є запоями 14 днів по 400 мл горілки на добу. Справжній запій — протягом 10 днів. Світлі проміжки — 2—3 місяці. Лікувалася неодноразово амбулаторно, ремісія до 2 років. Відзначається втрата кількісного контролю, сформувався алкогольний абстинентний синдром, ознаки якого настають через 3—4 години після прийому алкогольного напою і проявляються в імпульсивному потязі до алкоголю, загальній слабкості, болю в ділянці серця. Без прийому алкоголю не настає нічний сон. *Діагноз:* стан запою; синдром алкогольної залежності.

Клінічна картина алкогольної залежності у даної пацієнтки наведена на рис. 2.

Аналізуючи цей приклад, можна зробити висновок, що у пацієнтки за дуже короткий термін (5 років) сформувалася друга стадія алкогольної залежності з запійними станами, втратою кількісного контролю, абстинентним синдромом, тяжкою симптоматикою та рецидивами.

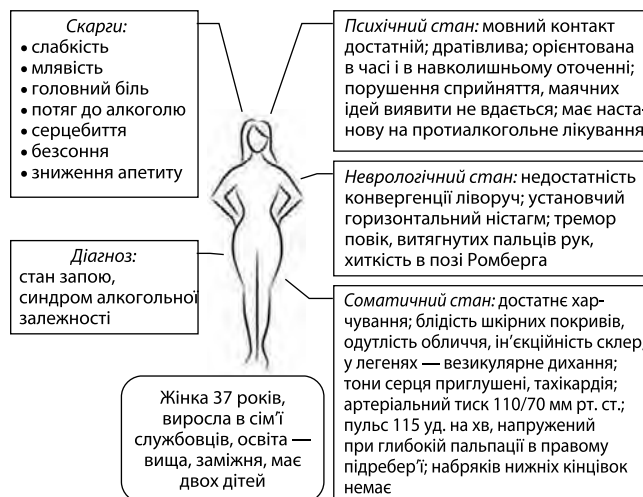

Рис. 2. Клінічна картина алкогольної залежності у пацієнтки

Слід відзначити, що стабільність ремісії, її тривалість, відсутність ознак патологічного потягу до алкоголю прямо пов'язані з поліпшенням якості життя пацієнтки. Так, науковці І. К. Сосін і І. М. Сквіра стверджують, що лише комплексне дослідження з використанням клінічних, психологічних та інструментальних методів на підставі визначення двох таких інтегрованих показників як якість життя та наявність проявів у пацієнта латентного або очевидного тремору дозволяє діагностувати можливість рецидиву алкогольної залежності [15].

Зловживання алкоголем жінками призводить до згубних наслідків для її організму та майбутніх дітей, яких вона може народити. Крім того, вченими доведено, що доньки алкоголіків стають питущими у 90 % випадків, а сини — лише у 45 %. Причому таке частіше трапляється тоді, коли п'є мати. Більшість дослідників пов'язують цей факт з вродженою заниженою реакцією на етанол у дочок алкоголіків. Спадковість спричиняє важкий перебіг захворювання: менші терміни ремісії та менш ефективна терапія [5].

Особливого занепокоєння викликає той факт, що Україна лідує за рівнем дитячої алкогольної залежності в світовому рейтингу держав. Кожна друга дівчина в Україні віком від 15 до 17 років вживає слабоалкогольні напої [7]. Якщо дівчина вперше вживає алкоголь у 11—13 років, як правило за родинним столом, то потім це переносить у коло своїх друзів. Переважна кількість дівчат-підлітків п'ють «за компанію», а на самоті — майже ніколи. Для них це просто спосіб весело провести час. Проте є і такі, для кого вживання алкоголю — це вже спосіб розслабитися, зняти напруження або просто втекти від нудьги [5, 13]. Дослідження [8] вказують, що стан сп'яніння від алкоголю присутній серед виявлених ознак зловживання ПАР неповнолітніми.

Дані наукової літератури свідчать, що перше місце у структурі захворюваності на психічні та поведінкові розлади здоров'я в Україні (2011 р.) займає гостра інтоксикація та розлади психіки внаслідок вживання ПАР [9]. Відомо, що у жінок від спиртного набагато швидше руйнується здоров'я і відбувається соціальне падіння, втрачаються високі інтереси, потреба в духовному розвитку, нових знаннях, підвищенні кваліфікації. Алкоголізм і, як наслідок — асоціальний спосіб життя ледь не найчастіше є причиною позбавлення батьківських прав або відмови батьків від дітей [14]. Доведено, що під впливом ПАР алкоголю жінки вчиняють різні види правопорушень [12], що вимагає проведення криміналістичних досліджень та участі адвокату [17]. Наведемо приклад із судово-фармацевтичної практики, який схематично зображений на рис. 3.

Приклад із судово-фармацевтичної практики. У грудні 2012 р., згідно з вироком Апеляційного суду Закарпатської області, до 7 років позбавлення волі засуджено 39-річну жінку гр. Т., оскільки вона, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, забила до смерті свого 33-річного співмешканця гр. А. В ході досудового слідства було встановлено, що жінка гр. Т. у стані алкогольного сп'яніння посварилась зі своїм співмешканцем гр. А. та в результаті раптово виниклих неприязних відносин, забила його до смерті важким предметом (каменем). Щодо гр. Т. порушено кримінальну справу за ст. 115 ч. 1 Кримінального кодексу України (умисне вбивство). Гр. Т. свою вину у скоєному не заперечувала. Судом гр. Т. було засуджено до 10 років позбавлення волі, проте Апеляційний суд Закарпатської області змінив рішення суду першої інстанції на 7 років позбавлення волі [10].

Рис. 3. Кримінальні наслідки зловживання алкоголем

З вище наведеного прикладу видно, що зловживання алкоголем жінками може спричинити вчинення навіть таких особливо тяжких злочинів як умисне вбивство, що тягне за собою кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі.

Слід зазначити, що проблема жіночого алкоголізму актуальна не лише для України, але й для інших країн. За дослідженнями Becker K. L. і Walton-Moss B. (Університет Джона Хопкінса школа медичних сестер, Балтимор, штат Меріленд, США) [18] встановлено, що в закладах первинної медичної допомоги у 20—25 % пацієнтів виникають проблеми, пов'язані з алкоголем, проте лікарі часто лікують симптоми алкоголізму і не можуть ідентифікувати саму хворобу. На відміну від чоловіків, жінки з алкогольною залежністю зазвичай звертаються по допомогу до практикуючих лікарів первинної ланки. У алкогользалежних жінок найбільш часто спостерігаються подвійні діагнози, сексуальне насильство в дитинстві, паніка, фобії, посттравматичні стресові розлади і віктимізація.

Наведені Brody S., Potterat J. J., Muth S. Q., Woodhouse D. E. (Інститут медичної психології і поведінкової нейробиології університету Тюбінгену, Германия) [19] дані вказують на те, що зловживання алкоголем, наркотиками та захворювання на ВІЛ/СНІД серед жінок, які займаються проституцією, стають причиною смерті внаслідок вбивства або самогубства.

Дослідники Spak F., Allebeck P., Spak L. і Thundal K. L. (Гётеборг, Швеція) [20] встановили фактори ризику алкогольної залежності і зловживання алкоголем серед жінок в загальній чисельності населення. З'ясовано, що незадовільні умови дитинства і, зокрема сексуальне насильство до 13 років, були пов'язані з розвитком алкогольної залежності і зловживанням алкоголем в зрілому віці. Отже, результати їхнього дослідження вказують на необхідність звертати увагу на проблеми з психічним здоров'ям в дитинстві й юності для запобігання раннього вживання алкоголю та наркотиків.

В свою чергу Zambrana R. E. і Aguirre-Molina M. (Каліфорнійський університет, Східний Гарлем, Лос-Анджелес, США) [21] висловлюють занепокоєння стосовно вживання алкоголю серед латиномолоді і вважають, що причиною поширеності вживання алкоголю серед молоді є дефіцит інформації про наслідки його зловживання.

Таким чином, судово-фармацевтичні дослідження щодо сучасних причин формування у жінок алкогольної залежності та її наслідків (злочинності) свідчить, що лікування алкогользалежних жінок повинно бути першочерговим завданням держави для збереження здорової нації і генофонду України. Важлива роль у протидії алкоголізації жінок належить лікарям, педагогам, духовникам, адвокатам і провізорам. Реклама алкогольвміщуючих напоїв серед жіночого населення, дефіцит інформації про використання, зловживання, ризику і побічну дію алкоголю на організм жінки вимагає проведення подальших регіональних і локальних судово-фармацевтичних досліджень та прийняття програм профілактики алкоголізму серед жінок, а також підняття рівня правової культури і правосвідомості.

Надано порівняльні дані щодо формування алкогольної залежності у чоловіків та жінок, з'ясовано основні причини початку зловживання алкоголем

жінками, наведено приклади із наркологічної та судово-фармацевтичної практики. Вивчення та усунення причин і умов формування алкогольної залежності у жінок є актуальним і стає невід'ємною частиною формування стратегії розвитку нашої держави. Виникає необхідність проводити подальші дослідження проблеми алкогольної залежності у жінок. Особливу увагу треба звернути на духовне, моральне, матеріальне і фізичне становлення особистості жінки, засвоєння притаманних української нації духовних, національних та загальнолюдських культурних цінностей.

Список літератури

1. Алкоголізм: жіночий алкоголізм [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.doveriemed.com/3-39-lectenije.aspx?language=ua>.
2. Береза А. Знай своє місце: Україна в мирових рейтингах [Електронний ресурс] / А. Береза // Публікації. — 03.01.2013; 11:26. — Режим доступу : <http://www.unian.net/news/544866-znau-svoe-mesto-ukraina-v-mirovyih-reytingah.html>.
3. Галаван, З. С. Організаційно-правові дослідження впливу наркобізнес-середовища на фармацевтичний сектор України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фарм. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова фармація» / З. С. Галаван. — Харків, 2010. — 24 с.
4. Глобальная стратегия сокращения вредного употребления алкоголя [Текст]. — Женева: Всемирная организация здравоохранения, 2010. — 48 с.
5. Жіночий алкоголізм [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/3796>.
6. Жіночий алкоголізм: як розпізнати тривожні симптоми [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://lady.tochka.net/ua/20768-zhenskiy-alkogolizm-kak-uznat-trevozhnye-simptomu/>.
7. Кожна друга дівчина-підліток в Україні пробувала алкоголь [Електронний ресурс] // Радіо свобода. — 22.11.2013; 11:08. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24928927.html>.
8. Курижева, О. О. Судово-фармацевтичне попередження адиктивної залежності та наркозлочинності серед неповнолітніх [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фарм. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова фармація» / О. О. Курижева. — Х., 2011. — 24 с.
9. Лінський І. В. Медичне і фармацевтичне право: поточний стан та напрямки реформування наркологічної допомоги населенню України [Текст] / І. В. Лінський, О. І. Мінко // Український вісник психоневрології. — 2012. — Т. 20, вип. 2 (71), додаток. — С. 142—146.

10. На Закарпатті засудили жінку-вбивцю [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/802341>.

11. Наркологія в Харькові: лечение, диагностика зависимостей [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://narkocentr.com.ua/>.

12. Пересипкін, О. В. Судово-фармацевтичне обґрунтування обігу лікарських засобів із психоактивними властивостями різних номенклатурно-правових груп [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фарм. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова фармація» / О. В. Пересипкін. — Х., 2013. — 24 с.

13. Радіонова В. О. Дослідження причинно-наслідкових зв'язків формування алкогольної залежності у жінок на засадах судової фармації [Текст] / В. О. Радіонова, В. О. Шаповалова, В. В. Шаповалов // Український вісник психоневрології. — 2012. — Т. 20, вип. 2 (71), додаток. — С. 39—41.

14. Скрипник О. Прописні істини від ООН. Просвіта, сучасність, майбутнє [Електронний ресурс] / О. Скрипник // Віче. — 2013. — № 19. — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3871/>.

15. Сосін І. К. Нові підходи до інтегрованого прогнозування рецидивів при алкогольній залежності [Текст] / І. К. Сосін, І. М. Сквіра // Український вісник психоневрології. — 2013. — Т. 21, вип. 3. — С. 83—86.

16. Фармацевтическое право в наркологии [Текст] / В. А. Шаповалова, И. К. Сосин, Г. М. Бутенко и др. — Х.: Факт, 2004. — 800 с.

17. Шаповалов В. В. (мол.). Про підвищення рівня застосування норм медичного та фармацевтичного права в ланцюзі «лікар — пацієнт — провізор», як елемент захисту прав та безпеки пацієнтів [Електронний ресурс] / В. В. Шаповалов (мол.) // Время. — 31.07.2013. — № 103. — Режим доступу : <http://timeua.info/310713/78055.html>.

18. Becker K. L. Detecting and addressing alcohol abuse in women [Електронний ресурс] / K. L. Becker, B. Walton-Moss // Nurse Pract. — 2001, Oct. — № 26(10). — P. 3—6, 19—23. — Режим доступу : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11688236>.

19. Psychiatric and characterological factors relevant to excess mortality in a long-term cohort of prostitute women [Електронний ресурс] / Brody S., Potterat J. J., Muth S. Q., Woodhouse D. E. // J. Sex Marital Ther. — 2005, Mar-Apr. — № 31(2). — P. 97—112. — Режим доступу : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15859370>.

20. The Gothenburg study of women and alcohol: problems during childhood and adolescence important risk factors [Електронний ресурс] / Spak F., Allebeck P., Spak L., Thundal K. L. // Lakartidningen. — 2001, Mar 7. — № 98(10). — P. 1109—1123. — Режим доступу : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11301978>.

21. Zambrana R. E. Alcohol abuse prevention among Latino adolescents: A strategy for intervention [Електронний ресурс] / R. E. Zambrana, M. Aguirre-Molina // J. Youth Adolesc. — 1987, Apr. — № 16(2). — P. 97—113. — Режим доступу : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24277317>.

Надійшла до редакції 21.01.2014 р.

РАДІОНОВА Вікторія Олександрівна, кандидат фармацевтичних наук, доцент кафедри медичного та фармацевтичного права, загальної і клінічної фармації Харківської медичної академії післядипломної освіти (ХМАПО), м. Харків; e-mail: krisa83@bk.ru

ШАПОВАЛОВ В Валерій Володимирович, доктор фармацевтичних наук, професор, начальник відділу фармації Департаменту охорони здоров'я Харківської обласної державної адміністрації, м. Харків; e-mail: krisa83@bk.ru

ШАПОВАЛОВА Вікторія Олексіївна, доктор фармацевтичних наук, професор, завідувачка кафедрою медичного та фармацевтичного права, загальної і клінічної фармації ХМАПО. м. Харків; e-mail: krisa83@bk.ru

КАЗЯЙЧЕВА Аліна Олександрівна, старший лаборант кафедри медичного та фармацевтичного права, загальної і клінічної фармації ХМАПО, м. Харків; e-mail: krisa83@bk.ru

RADIONOVA Viktoriia Oleksandrivna, PhD in Pharmaceutical Sciences, Associate Professor of Department medical and pharmaceutical Law, general and clinical Pharmacy of the Kharkiv medical Academy of Postgraduate Education (KhMAPE); e-mail: krisa83@bk.ru

SHAPOVALOV Valerii Volodymyrovych, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Head of the Department of Pharmacy of Department of Healthcare of Kharkiv Regional State Administration, Kharkiv; e-mail: krisa83@bk.ru

SHAPOVALOVA Viktoriia Oleksiivna, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Head of the Department of medical and pharmaceutical Law, general and clinical Pharmacy of the KMAPE, Kharkiv; e-mail: krisa83@bk.ru

KAZYAYCHEVA Alina Oleksandrivna, senior laboratory assistant of Department medical and pharmaceutical Law, general and clinical Pharmacy of the KMAPE, Kharkiv; e-mail: krisa83@bk.ru